

Тодор Балкански

КЪМ ОЙКОНИМИЯТА НА ГРАД ВИДИН

По-кратки или по-подробни бележки за имената на този важен в българската история град се срещат у: **Й. Атанасова** и **Н. Заяков**, Видин. Пътеводител, С., 1969, 94 сл.; **Ив. Велков**, Наши старинни градове, С., 1960, с. 216; **И. Георгиев**, Нашият град. — Червено знаме (Видин), бр. 52, 28.XI.1967; **Р. Крумов**, Видин — пътеводител, С., 1963, 80, сл.; **Ал. Кузев**, Приноси към историята на средновековните крепости по Долния Дунав. — В: Известия на Народния музей — Варна, № 2, с. 1966, 23 — 50; **Д. Куртев**, Видин. Исторически очерк, С., 1964, с. 67; Градът на Страцимира. — Младежко звено бр. 34, 27.V.1946; **Хр. Миндов**. Среци по пътищата. Пътеписи. Майстори на словото, С., 1968, 232; **Д. Митева**, Историческото развитие на Видин и Видинска околия. — Видинска правда, бр. 17, 21.XI.1949; **П. Миятев**, Град Видин в едно описание преди Освобождението. — Червено знаме (Видин), бр. 6 и 7, 18 и 20 януари 1962; **П. Попов**, Видин. — В: България, нашата родина. Географска хрестоматия, С., 1955, 132 сл.; **П. Стаменов**, Видин — туристически град. — Ехо, бр. 25, 19.VII.1970; Видин, столицата на Бдинска България. — Земя и хора 1943/1944, № 3, с. 17; **Св. Кираджиев**, Видин. — География, 1967, № 10, 1—3, **Д. Мелнишки**, Произход на географските имена: *Созопол, Ахтопол, Силистра, Видин*. — География 1962, № 10, 24, **Д. Куртев**, Вековете на Видин. — Жената днес, № 4, 1960, с. 14; **Б. Цветкова**, Опазване на българската народност и изяви на народностно съзнание през XV—XVIII в., С., 1972, 31, **К. Иречек**, История на българите, С., 1978, 626, **Ст. Младенов**, Етимологически и правописен речник на българския книжовен език, С., 1941, 65; **В. Миков**, Произход и значение на имената на нашите градове, села, реки, планини и места, С., 1943, с. 32, сл., 59, 70; **Б. Бончев**, Видинската книга. Какво е дал Видин на българската книжнина и общественост, Видин 1964, 4—29; **Български** етимологичен речник. С., 1971, т. I, с. 143—144 (по-нататък — БЕР).

Историческият град Видин е бил в хронологията на няколко държави: Рим, Византия, България, Унгария, Османската империя. В различните исторически епохи е бил наричан с различни имена: латинско *Вопонѝа*, византийски гръцки: *βηθηνόβεν, βιδίνης, βιδίνην*, старобългарски: *Бѣдѣинѣ, Бѣдѣинѣ, Бѣдинѣ* (XIII — XVI), турско османско (на арабица): *Кикадова*, новобългарско *Видин*, народно, и *Видинград*.

При пътешествениците от различни времена името на града е представено от различни деформирани форми (тук по Бончев, цит. съч.): *Виминациум, Будинум, Будеин, Бодон* (с. 20—21).

Съседите небългари наричат града с имената: *Видин*, *Кикадова* — турците, *Бодон* — унгарците, *Дий* — власите от Румъния, *Вий* — власите от Сръбския Тимок.

Местните хора в Българския Тимок (Видинско) днес наричат града само *Видин* в официалната си реч. Възрастните хора обаче му казват:

1. Българите — *Бъдин*, срв. при К. Димитров (Произход на населението от Подунавие на Видинския край, Видин, 1938, 10): “— Бре, Пешо, къде си бил? — Море, Гене, па я сам бил у *Бъдин*”.

2. Местните власи използват в своята румънска реч само: *Am plecat la Dii* (‘Ходих във Видин’; запис в с. Гомотарци, Видинско, семейство *Величко Ангелов*).

Народните етимологии за името *Видин* са описани от всички или почти всички автори, занимавали се с ойконима, срв. напр. при В. Миков (цит. съч. с. 32—33): “Да почнем от *Видин*, името на който според народното тълкуване произхождало от *Баба Вида*, която построила крепостта и кулите”. При Бончев (цит. съч., с. 6) версията е, че *Вида* е принцеса на български цар, който разделил царството си между трите си дъщери и сина си: На *Нисо* се е паднала западната част на царството и той изградил *Ниш*, принцесата *Кула* изградила град *Кула*, третата основала с. Витбол, но поради безпътието ѝ народът нарекъл селището ѝ *Курвин град*, четвъртото царско дете, принцесата *Вида* или с народно име *Видо*, изградила крепостта и града около него, затова първият обект е наречен *Видини кули*, а вторият — град *Видин*. Доживяла до старини: затова градът (крепостта) бил наречен и *Бабини Видини кули*”.

Научни етимологии имат засега имената *Бонония*, *Бдин* и *Видин*.

1. На античното име *Бонония*, *Вононіа*, прави етимология Ст. Романски. Имената на два крайдунавски града. 1. *Видин*. 2. *Силистра* — В: Сб. Милетич, С., 1933, 654, сл. . Името се определя като келтско по произход. Същото решение е представено от L. Kiss. *Földrajzi nevek etimológiai szótára* (Budapest), 1980, с. 694, който приема античното име *Вононіа* за етимологически дублет на лат. *Vologna*, регистрирано като град през 1372 г. в унгарската ойконимия със запис при францисканците *Boulonge* от келтското начално *вопа* ‘основаване, създаване’, в ойконимичен план = *Нов град*. 2. За ст.-бълг. *Бъдѣнѣ* с варианти *Бдѣнѣ*, *Бдинѣ* има две етимологически решения: а) отежненото във фонетично отношение тълкуване на *Вл. Георгиев* (Въпроси на българската етимология, С., 1958, 61), срв.: *Вононіа*: *Вононја*, *Вѣдѣнѣ*, чрез късно латинско дисимилиране *n-n*: *d-n* до ст.-бълг. *Бъдѣнѣ*; б) етимологията на *Карло Драгатин Трошицки* от Пражкия университет е останала непозната на българските ономасти. За нея съобщава *Б. Бончев* (цит. съч., с. 17 и сл.), без обаче да приведе библиографска отправка. Този ономаст отхвърля етимологията, тогава на К. Иречек, за етимологическата дублетност на *Бонония*: *Будим*: *Бъдин*: *Бдин*, и свързва името с литовско *Будети* в етимологическото значение на глагола *бдя*. Тази етимологическа версия се възприема и от д-р Бончев (цит. съч.), който определя за етимони новобългарското *бдение*, ст.-бълг. *вѣдѣнѣ*, *бдец*, *бдица*, мн. *бъдци*, за човек, който бди, по ст.-бълг. *вѣдѣти*. Вероятно не без значение за точната етимологизация на името *Бъдѣнѣ* са и историческите регистрирани форми в унгарската документация, тук по *Киш* (цит. съч., с. 694): XIII — XIV: *Bundyn*, *Bodont*, *Bidint*, *Bodon*.

3. *Будим* в българските народни песни е име: 1) за Будапеща: *Будима града* и 2) за *Видин*: *Бъдѣнѣ*, респ. също *Будима града*. За Трошицки, Бончев (цит.

съч.) името е във връзка с глагола *бдя*: *вѣдѣти*, за Ст. Младенов (цит. съч., с. 48) с произход *Будим*: *Бѣдѣнѣ*: *Вопоніа*. Точното обяснение е, че в случая българското име на Будапеща *Будим*, запазено и сега при македонските българи, е било оприличено и като име на *Бѣдѣн*, *Видин*.

4. Първоначално при османците Видин е бил познат като “*града на Сарадж*”. *Сарадж* е турскоезикова деформация на името *Срацимир* (вж. при Кузев, цит. съч.). По това име първо Видинска или Срацимирова България се е наричала в османските документи *Сараджа ели* ‘земята на *Сарадж*’, а българите от Видинското царство: *сараджалийци*, вж. повече при анонимното *Писание* за верските битки на султан Мурад, син на Мехмед хан (С., 1992, с. 82–84); за деформацията на името *Срацимир*: *Сарадж*, вж. и при М. Нешри (Огледало на света, С., 1984).

5. На името *Кикодова* не ми е известно да се е спирал друг краевед и ономаст освен Бончев (цит. съч., с. 23). В структурата си притежава ясна втора съставна част *-ова* (*ова*) ‘поле’, но сякаш става въпрос за оприличаване на български ойконим в притежателна форма на *-ова*: *-ова*, тип *Оряхова*, *Търнова*, *Хърсова* и под. Възможно е първата част да е във връзка с тур. *akik* ‘червено вино’, т. е. ‘поле на червеното вино’. Това решение се успоредява с екстралингвистичната характеристика на района, но има трудности в езиков план: не се обяснява *-од*. Предполагам обаче, че е налице деформатив на изконно българско име на крепостта *Кикодов*, *Гигодов*, *Кикотов*, *Гикотов*, *Гиготов*: българско лично име *Кикота*: *Гигота*, а те от *Кико*, *Гиго*. Така с неизвестно българско име беше и крепостта до Турну Мъгуреле, за която после се откриха документи с имена *Чул*, *Холъвник*, *Хлуник*.

6. Името *Видин* е регистрирано и като местно в Котелско: *Видин град*. Популярна е етимологията на К. Иречек, Ст. Младенов (сам виденец по произход), на БЕР (цит. и др.), които виждат в ойконима развитие от античното *Вопоніа* през ст.-бълг. *Бѣдѣнѣ*, чрез гр. византийско *βηθηνόθεν* (където β = б:в) до *Видин*, като “може да се предположи осмисляне по *видя* и т. н. *Бабини Видини кули* или диал. *Бдин*: *Вдин*: *Видин* (БЕР I 144) или при Младенов (цит. съч., с. 65): “*Видин*... от лат. *Вопоніа* с разподобление ст.-бълг. *Бѣдѣнѣ*, сетне свързано с *видя*: *Видин* (срв. с друго разподобяване итал. *Bologna* пак от *Вопоніа*”). Това етимологично решение е невъзможно само по една единствена причина, удареното *й* в състава, което не може да се обясни!

От ономастична гледна точка, съобразена с особеностите на стария български тимошки диалект, сега запазен при карашовените и свиничанските българи в Банат, името е редовно българско образувание от мъжколично име *Вида* срещу източнобългарско *Видо*, подобно на множество такива като *Дела* срещу *Дело*, *Вана* срещу *Вано*, *Мита* срещу *Мито* и под., по които се образуват местни имена като *Делин град*, *Ванин град*, *Митин град*, които после народната етимология осмисля по женсколични основи. В този случай трябва да се подчертае, че е без основание твърдението в БЕР (I, 144), че “*Видини кули* е вероятно преосмислено от ЛИ *Вида* от *Видински кули*, срв. *Цари град* ‘царски град’”. Аналогията е неоснователна, защото *Цари град* не е от *Царски град*, а е по прил. с -йъ: *цари*. Следователно от ономастична гледна точка в името *Видин* няма нищо, което да представлява някаква загадка и респ. някаква етимологическа дублетност със

старинните *Бонония* и *Бъдын*. То просто е едно от имената на града и крепостта, така както и други селища притежават ойконими, несвързани помежду си с етимологическа дублетност.

7. Името *Вий* на града е регистрирано от Бончев (цит. съч., с. 22) като присъщо за власите царани и унгурени в сега сръбския Тимок. При специално осъществената експедиция в Тимока (Неготинско) през 1994 г. направих опит да издиря името *Вий*. Оказа се, че местните власи наричат града с име *Дий*, така както го наричат българските власи. Допускам, че става въпрос за недоразумение в записите на д-р Бончев, но оставям въпроса и за бъдещи проучвания!

8. Ойконимът *Дий*, както се каза, е регистриран при: българските власи във Видинско, тимошките власи в Сърбия, при олтенските румънци и туканите (сега румънизираните българи, заварени от власите) в Олтения. В моята изследователска работа на терен в селищата със сегашно и бивше българско население от тази област на Румъния открих употребите:

1. Традиционното сравнение при: а) румънците: *Să pora din Dii*; същото при българите: *Като поп от Дий*, и двете с буквално значение 'като поп от Видин' и във фразеологично 'набързо направен'. Твърди се, че някога най-лесно се ставало поп във Видин, поради което влашките свещеници масово отивали в този град, където били запопвани. Това обаче едва ли ще да е така! По-скоро е спомен от времето, когато този град е бил самостоятелно княжество по времето на първите Шишмановци?!

2. На 27 км западно от Крайова има едно селище с българи, досега неотбелязвано в литературата. Нарича се *Кърстовани* или с друго име *Дий*. Тези *Кърстовани* са придошли от зоната на Видин и днес всички в селото носят името *Кърстов* (селцето е от 40 къщи). Името на селището обаче няма връзка с метрополията *Видин*, защото, когато идват тези българи, мястото е носело това име, за което свидетелствува географският речник на окръг Долж (*Ana Cumbary și alti Dicționar Geografic al județului Doljiu*, Buc. 1896). Народната етимология обаче обяснява името *Дий* с името *Дий* на Видин (в Румъния, окръг Горж, има селище с име *Видин*, но то е мемориално в памет на битката при Видин от 1877 г.).

3. В българското село Урзикуца (българската част се нарича *През Блато* (рум. *Peste Balta*) една местност се нарича по български *Друмът за Дий* (Видин), а по румънски *Diului* 'За Дий (Видин)'. Такива имена в топонимията на Олтения изобилствуват.

Ономастичният въпрос обаче е: каква е природата на това странно име *Дий* в речта на румънците от Влахия, България, Сърбия. В румънската ойконимия има още едно селище с име *Диош*, рум. *Dioști*, по пътя Крайова — Каракал, в миналото също населено с българи, преселени в тази страна насилствено от М. Витяз (1596 г.). Румънският учен от български произход Йоргу Йордан (*I. Iordan*, *Toponimia românească*, Buc. 1963, 348) обяснява това име като групово, родово от личното име Дий (*Di (i)u*). В друга негова книга (*I. Iordan*, *Dicționar al numelor de familie românești*, Buc., 1983, 174) това име *Дио* е тълкувано по следния начин: "bg. *Dio*; cf. și *Di (i)u* numele v. rom. al *Vidinului*" бълг. *Дио*, срв. и *Дио*, старо румънско име за Видин"). От своя страна Ст. Илчев (Речник на личните и фамилни имена у българите. С., 1969, 173) обяснява българското *Дио* с гръцкото *Диос* 'божествен'—име на календарски преподобен".

Румънската ономастика обяснява името *Дий* с един фонетичен закон на румънски език, действувал докъм XVI в.: по силата на неговите промени всяко *n* от чуждите думи се е вокализирало до *и*, така от *Видин* се е декомпозирало *Дин*, после прегласено на *Дий*. Тази етимология обаче не обяснява декомпозицията, за която няма никаква езикова причина нито в румънския, нито в българския език! Ако това име се е образувало така, то трябваше и рано да е регистрирано от унгарците, които още с прииждането си на тази земя в X в. започват войните си срещу Видин. Ономастичната хипотеза е, че *Дий* е старинно българско име на *Видин*, напълно независимо от неговите исторически имена *Бонония*, *Бъдъинь*, *Бдин*, *Видин*, *Кикадова*. Единствената възможност за обяснението на това селищно име *Дий* засега е по теонима *Дий* на българските славяни, известен от ст. -бълг. апокриф в руска редакция. Божеството *Дий* е отъждествявано с гръцкото *Зевс* (Вж. повече у: **К. Иречек**, История на българите, 1978, 120. За съжаление името не е представено при **Ан. Стойнев**. Българските славяни. Митология и религия. С., 1988.) В контекста на този теоним ойконимът се тълкува като 'място, град на бога *Дий*'. Такива ойконими, мотивирани от славянски теоними, са чести в българската, а и в славянската ойконимия изобщо, срв. *Велес* от бог *Велес*, *Хърсово* от бог *Хърс*: *Хърс* и под. Друг е въпросът за произхода на името *Дий*, етимон в селищното *Дий*, но той е обект за описание в друга разработка.